

הרב זבולון חרל"פ

קטן שהגיע לחינוך בנוגע למצות ראייה מצוה של כלל ישראל

בחגיגה (ד.) איתא, „אמר מר כל זכורך לרבות את הקטנים, והתנן חוץ מחרש, שוטה וקטן, אמר אביי, לא קשיא, כאן בקטן שהגיע לחינוך, כאן בקטן שלא הגיע לחינוך, קטן שהגיע לחינוך דרבנן היא, אין ה"ג, וקרא אסמכתא בעלמא, ואלא קרא למאי אתא, לכדאחרים, דתניא אחרים אומרים המקמץ והמצרף נחושת והבורסי פטורין מן הראייה משום שנאמר, כל זכורך; מי שיוכל לעלות עם כל זכורך יצאו אלו שאינן ראויין לעלות עם כל זכורך“.

ולקמן (ו.) איתא „כל היכא דגדול מיחייב מדאורייתא קטן נמי מחנכינן ליה מדרבנן“.

והנה הרמב"ם בפ"ב מהלכות חגיגה ה"ב וג' כתב „המקמץ והוא שמלאכתו לקבץ צואת כלבים וכיוצא בהן לעבד העורות או לרפואה, וכן המצרף נחושת במחצב שלו והעבדנין, אע"פ שהן מאוסין מפני מלאכתן הרי אלו מטהרין גופן ומלבושן ועולין בכלל ישראל ליראות“.

„כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית אביו חייב להעלות ולהראות בו כדי לחנכו במצות שנאמר יראה כל זכורך...“.

ויש לתמוה אמאי פסק הרמב"ם דלא כאחרים אע"פ שלא מצינו בגמרא מישהו חולק עליהם, ועי' בכסף משנה שמסביר שיטת הרמב"ם דס"ל לרבינו מדנקטינן בגמ' בלשון „אחרים“ משמע דרבנן פליגי עלייהו ומחייבי, ונקטינן כותייהו, ואע"ג דאמרינן בגמ' ואלא קרא למאי אתא ומשנינן לכדאחרים מ"מ לא מוכרע הדבר דהלכתא כותייהו, ומה שהביא שם בשם הר"י קורקוס זה דוחק.

תו יש לתמוה על הרמב"ם דאית ליה במצות אחרות דקטן שהגיע לחינוך הוא מדרבנן אבל כאן לענין מצות ראייה משמע דאית ליה דהוא מדאורייתא מדקאמר „שנאמר יראה כל זכורך“.

ועי' בסוכה (כח.) „אמר מר כל האזרח בישראל לרבות את הקטנים והתנן נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הסוכה, ל"ק כאן בקטן שהגיע לחינוך כאן בקטן שלא הגיע לחינוך, קטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא“.

ולמרות שתהליך הגמרא בסוכה ולשונה כמעט בדיוק אותו

התהליך של גמרתנו ולשונה, לשון הרמב"ם בהלכות סוכה (פרק י' הל' א') שונה מלשוננו בהלכות חגיגה. בסוכה הוא אומר „קטן שאינו צריך לאמו שהוא כבן חמש או כבן שש, חייב בסוכה מדברי סופרים ואינו מזכיר כלל את הפסוק „כל האזרח“; ובחגיגה כדמפרש לעיל הוא מביא הפסוק „יראה כל זכורך“.

והא דלא פרכינן בסוכה ואלא קרא למאי אתא כדפרכינן בסוגיא דחגיגה, עיי' ברש"י בד"ה אסמכתא בעלמא הוא שכתב, וקרא לרבי אלעזר כו', עיי"ש.

והנה על הא דכתב הרמב"ם בפ"ב מהלכות חגיגה ה"ג כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו וכו', כתב הלחם משנה וז"ל היינו הגיע לחינוך שאמר בפ"ק דחגיגה דמדרבנן חייב וכן כתבו שם התוס' ז"ל במתני' קמא וכתבו שם וצריך להביא קרבנותיו נדבה ולמ"ד אין קריבין ביו"ט אין קריבין עד למחר בחוה"מ, וכיון דרבנו ז"ל פסק דנדריים ונדבות אין קריבין ביו"ט היה לו לבאר כאן שלא יקריב עולתו ביו"ט וכמו שביארו התוס' ד"ל, ואולי אית ליה לרבינו ז"ל דלא אמרי במשנה חיוב בקטן אלא לענין לעלות וליראות עם אביו וזהו שכתב אביו חייב להעלותו לחנכו אבל לא לענין קרבן, עיי"ש.

ותירוצו של הלחם משנה הוא דחוק מאוד, שהרי הרמב"ם בריש הלכות חגיגה כתב, ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה לא דיו שלא עשה מצות עשה אלא עובר על לא תעשה שנאמר לא יראו פני ריקם ואם זה מתקבל על הדעת שבחינוך קטן לא בעינן מיד ובפעם אחת לחנכו בכל פרטי המצוה, זה לא מתקבל על הדעת שנחנך אותו לקיימה באופן שזו לא מצוה אלא עבירה כגון בעובדא דידן שבמקום שהקטן יתחנך להתרגל לעשות המצוה כהלכתה הוא יתרגל לעשותה בעבירה, ויתכן שמשום זה כתב הלחם משנה על תירוצו בלשון ואולי.

כמו כן יש לדקדק דבסוגיין דחגיגה אנו פותחין בדין קטן ורק אח"כ מובא הדין דאחרים, ואילו הרמב"ם מתחיל בהלכה ב' בהך דינא דאחרים ורק אח"כ בהלכה ג' הוא מביא הך דינא דקטן.

לכן נראה לי דבאמת שיטת הרמב"ם היא דלענין מצות ראייה מוטל על האב לחנך את בנו מדאורייתא, ואם נכון הוא הדבר ממילא הכל אתי שפיר, ומשו"ה שפיר הוא מה שהרמב"ם מקדים בהלכה ב' את הדין דאחרים לפני שהוא מביא את הדין של קטן, דמאחר דשיטת הרמב"ם היא דההלכה היא דלא כאחרים א"כ ממילא הדרא קושית הגמ' לדוכתא דאי נימא דהקרא הוא רק אסמכתא בעלמא וכל הדין בקטן אינו אלא דרבנן, א"כ קרא למאי אתא ונשאר מיותר ומשו"ה העלה הרמב"ם דלעולם בקטן הדין הוא דאורייתא משום שנאמר, „יראה כל זכורך“.

מעתה לפי"ז מיושבת ג"כ קושית הלחם משנה שהרי הרמב"ם אית ליה

דהך דינא דקטן הוא מדאורייתא וממילא קרבנו אינו בגדר של נדר ונדבה אלא חיוב ממש ושפיר מותר להקריב קרבנו ביו"ט¹.

ונראה דמקור דברי הרמב"ם הוא שתי מימרות בהירושלמי בריש חגיגה

(1) באמת כשמעיינים בחיבוריו של הרמב"ם בכל המקומות שהוא מביא את הדין של קטן שהגיע לחינוך מתבלטת לפנינו שלושה סוגים, (א) חיוב על האב לחנך את בנו הקטן שלמדים מפסוקים כגון מצות ת"ת וגם מצות ראייה, (ב) חיוב על האב לחנך את בנו הקטן מדברי סופרים כגון סוכה לולב וציצית . . . (למרות שידוע שהביטוי דברי סופרים ברמב"ם לא מתכוון בכל פעם בהחלט לדרבנן אלא לפעמים מתכוון לדין דאורייתא שאינו מפורש בתורה אלא למדים את זה מי"ג מידות כגון בהלכות אישות פ"א ה"ב עיין שם במשנה למלך, אבל כאן כמעט אי אפשר להבין את הביטוי דברי סופרים אלא שזה מדרבנן, מפני שהגמ' עצמה אומרת שקטן שהגיע לחינוך במצוות אלו הוא מדרבנן). (ג) חיוב על האב לחנך בנו הקטן ולא מפורש אם זה מדברי סופרים או מהתורה כגון תפילין ומצה.

בנוגע לתפילין הוא אומר בהלכות תפילין פ"ד ה"ג, "כל הפטור מקריאת שמע פטור מתפילין קטן שידוע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין כדי לחנכו במצוות", ואם הרמב"ם, כנראה כאן תולה הנתת תפילין במצות ק"ש, כמו שחייב האב ללמד את בנו הקטן ת"ת (סוכה מ"ב). ועי"ז הוא מקיים מצות, "ולמדתם את בניכם", גם חיוב לקחת תפילין לבנו היודע לשמרם הוא מהתורה, ואולי למדים את הקשר בין ק"ש עם ת"ת מהפסוק, "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיהך" (שמות י"ג).

בנוגע למצה הוא אומר בהלכות חמץ ומצה ה"י הכל חייבין באכילת מצה אפי' נשים ועבדים, קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצוות ומאכילין אותו כזית מצה, לפי המגיד משנה דין זה למד רבינו ממה שאמרו בפרק לולב הגזול סוכה (מ"ב:): קטן שיכול לאכול כזית צלי שוחטין עליו את הפסח מ"ט איש לפי אכלו כתיב, ר' יהודה אומר אין שוחטין עליו את הפסח אלא א"כ ידע להבחין וכו', משמע התם דכל שידע לעשות הדבר מחנכין אותו, נראה מדברי הרב המגיד שחינוך אכילת מצה לקטן למדים ג"כ מפסוק וזה מדאורייתא. ובאמת זה לא כלל ברור, שדין "שוחטין עליו את הפסח אם היה אחד מבני החבורה קטן שיכול לאכול כזית" בגלל חינוך או סתם גזירת הכתוב הוא, "איש כפי אכלו", הלא הרמב"ם כולל זקן או חולה עם קטן ורק משום שנאמר, "איש לפי אכלו". נוסף לזה הרמב"ם אינו מזכיר כלל או אפילו מרמז שסיבת שוחטין לקטן שיכול לאכול כזית צלי אם הוא אחד מבני החבורה הוא כדי לחנכו במצוות.

דרך אגב הרב המגיד מסיים שהחוט המושך את כל האומדנות של קטן שהגיע לחינוך הוא שכל שידע לעשות הדבר מחנכין אותו, ונקוט יסוד זה שמבהיר את החילוקים בין העובדות השונות של קטן שהגיע לחינוך כל אחד לפי ענינו. לענינו של ראייה משיגיע לילך ברגליו; לענין סוכה כל שאינו צריך לאמו; בתענית של יוה"כ כבן ט' כבן י' וכן פירשו חז"ל לענין מגילה. לענין תפילין תלאו בענין יכול לשמור תפילין; לענין ציצית בידע להתעטף; לענין לולב בידע לנענע ולענין זימון לפי הרי"ף כבן ט' או כבן י' ולהרמב"ם אפילו כבן ז' וח'. והמאירי בבית החבירה חגיגה מבאר, "מחנכין אותן משיגיעו לדיעת אותו דבר". לפי הדוגמאות שהוא מביא ידיעת קיום המצוה אינו דוקא להבנותו של המצוה ומטרתה אלא ליכולת עשייתה בלבד.

מאד מענין שדוקא בנוגע לתפילין או לת"ת כתוב בגמ' סוכה (מב.) אביו לוקח או אביו לומדו, בנוגע לשאר המצוות הוא לא מזכיר כלל אביו וכבר הרגישו בזה התוס' בערכין (ב:): בד"ה אביו לוקח לו תפילין והם מבארים משום דתפילין דמיהם יקרים ששייך בהו לקיחה, עכ"ל. וגם עי' בשיטה מקובצת בגליון אות ה', ולי נראה שדוקא בשתי מצוות אלו שתלויות אחת בשניה כמו שביארנו לעיל שהתורה חייבה את האב ללמד את בנו ושתפילין הם חלק ממצוה זו כמו שכתוב והיה לך לאות על ירך וגו' למען תהיה תורת ה' בפיהך, הוכירו חז"ל בפירוש חיוביו של האב. משא"כ בשאר המצוות שאין חיוב מן התורה כלל וכלל וחכמים רק רצו להבטיח את הדור העתיד, ע"י מישהו ולא דוקא ע"י האב, שילמד את הקטן, אע"פ שבדאי אפילו במצוות שקטן שהגיע לחינוך מדרבנן חז"ל ג"כ העדיפו את האב מאחרים.

דגרסינן התם, „רבי ירמיהו ורב אייבו בר נגרי הוון יתיבן אמרין, תנינן איזהו קטן שאינו יכול לרכוב על כתפו של אביו, וקטן שומע וקטן מדבר? חזרון ואמרון „כל זכורך“ לרבות את הקטן, ויימר „כל זכורך“ לרבות את החרש, „למען ישמעון ולמען ילמדון“ פרט לחרש, ויימר „למען ישמרון ולמען ילמדון“ פרט לקטן. אמר ר' יוסה מאחר שכתוב אחד מרבה וכתוב אחד ממעט, מרבה אני את הקטן שהוא ראוי לבוא אחר זמן.

ר' יוחנן בשם ר' ינאי ב"ש וב"ה מקרא אחד הן דורשין בש"א כתוב אחד אומר זכורך וכתוב אחד אומר רגלים טול בינתים את שהוא יכול לרכוב על כתפו של אביו ואפילו קטן יכול הוא לרכוב יצא אלא את שהוא רואה כתיפו של אביו ומפסיע ב"ה דורשין כתוב אחד אומר זכורך וכתוב אחד אומר רגלים טול בינתים את שהוא בא יכול לאחוז בידו של אביו, והרמב"ם כב"ה פסק.

ומה שהירושלמי אומרת בריש חגיגה והובא בתוס' בריש חגיגה „מתניתין בראיית קרבן אבל בראיית פנים אפילו קטן חייב מן הדא הקהל את העם האנשים והנשים ואת הטף ואין קטן גדול מטף כו“, הנה הרמב"ם ודאי אינו הולך בשיטת הירושלמי הזאת, שהרי הוא פסק שאין ראיית פנים בלי קרבן וכמו שנזכר לעיל, לכן נראה שמקור דברי הרמב"ם הוא כמו שהבאתי מהא דר' ירמיהו ור' אייבו, וגם מהא דאמר ר' יוחנן ואליבא דב"ה.

וידועה שיטת הגר"א שהרמב"ם פוסק הרבה פעמים כהירושלמי נגד הבבלי, ובפרט שהכסף משנה כסף בנידון דידן סובר „שאינ הכרע לדברי אחרים“. ועוד שהספרי דורש בפירוש (זכורך) [זכיר]... להביא את הקטנים... ולא כמו שמפרש המלבי"ם „... ומ"ש להביא את הקטנים מפרש בגמרא דמיירי בהגיע לחינוך והוא דרבנן והדרשה דפה אסמכתא ע"ש“.

ויש באמת לדעת מאי שנא מצות ראייה שהרמב"ם סובר שמצות חינוך בה היא מדאורייתא משאר מצוות ענין החינוך שהן רק מדרבנן כדאמרינן בגמ' (ו) „כל היכא דגדול מיחייב מדאורייתא קטן נמי מחנכין ליה מדרבנן“.

וצריך לומר שעצם מהות מצות ראייה שונה היא ממצות אחרות, משום דמצות ראייה היא מצוה של כלל ישראל ולזאת היא בסוג אחר לגמרי מיתר המצוות. ומפליא הוא שהרמב"ם כשהוא מדבר על מצוה זו הוא מזכיר הלשון של „כלל ישראל“ וכמו שכתב בהך דינא של מקמץ „הרי אלו מטהרין גופן ועולין בכלל ישראל ליראות“, וכנראה שזה נעלם מנושאי כלי הרמב"ם ומשאר פוסקים הדנים בדברי הרמב"ם.

ועי' בלשון המאירי על חגיגה שמביא כמעט את כל לשון הרמב"ם בענין המקמץ, וכותב, „שאינ הלכה כאחרים ואדרבה כל לרבות הוא ולא למעט ויטהרו גופם ומלבושם ויעלו“.

ונראה באמת שגם האחרים וגם הרמב"ם מדייקים במלה „כל" כאן הכללות של ישראל וכמו שמשמע לשון הכתוב „כל" זכורך, היינו ענין של כלל, אלא שהאחרים סוברים מאחר שכל אלו יש להם ריח רע, ויש לחוש שבגללם ימנעו חלק מאוכלוסיית ישראל מלעלות לירושלים לבית המקדש לקיים מצוות ראייה או הם ממעטים מהכללות של עם ישראל שעולה לרגל, לכן הם סוברים שענין „כל" כאן בא למעט „אלו שאינן ראוין לעלות עם כל זכורך".

אבל הרמב"ם סובר אדרבה שענין כללות ישראל המרומז כאן במילת „כל" מחייב שגם אלו יצטרפו לכל כלל ישראל, לכן גם כאן „כל" כמו בכל מקום אחר לרבות הוא בא וכמו שכתב המאירי.

וענין זה שכל עיקר יסוד מצוה זו הוא ענין של כללות ישראל מוכח גם מלשון ספר החינוך (מצוה תפ"ט): „שנצטוינו להראות כל זכר בירושלים בבית הבחירה ג' פעמים קבועים בשנה והן פסח ושבועות וסוכות ועל זה נאמר שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלקיך, וענין המצוה כל אדם עם כל בן זכרן שיש לו כח ללכת לבדו ברגליו למקדש . . . משרשי המצוה למען יראו „כל ישראל" ויתנו אל לבם בפעולת הקרבן המעורר הלבבות כי כולם מקטנם עד גדולם חלק ה' יתברך ונחלתו עם קודש נוצרי עדותיו סגולת כל העמים תחת כל השמים לשמור את חוקיו ולקיים דתו ע"כ יבואו ג' פעמים בשנה".

ועי' במנחת חינוך שכתב עליו: ובדברי הרב המחבר יש מקום לטעות אבל נראה כונתו ג"כ כדעת הר"מ מהש"ס וקיצר בדבר דבאמת בנו הקטן מדרבנן ולא מן התורה, עכ"ל, אכן לפי מה שבארנו באמת דעת הרמב"ם היא שקטן שהגיע לחינוך הוא מדאורייתא, וכן היא ג"כ שיטת ספר החינוך, הסובר כמוהו, וזהו דלא כהמנחת חינוך.

וכמו כן נראה ברור מהחינוך (מצוה פ"ח) שהוא הולך לשיטתו של הרמב"ם וסובר שבנוגע למצות ראייה קטן שהגיע לחינוך חייב מדאורייתא . . . ונוהגת בזמן הבית בזכרים אבל לא בנקבות, ולא כל הזכרים שחיגר וסומא אפילו באחד מעיניו וחולה וזקן, שאינם יכולים לעלות ברגליו כולם פטורים וכן טומטום ואנדרוגיניוס ועבדים, אבל כל שאר הזכרים חייבין אפילו יש להם אומנות מכוער כגון קמצן ומצרף ועבדן מטהרין גופן ומלבושם ועולין לפני השי"ת והם מקובלים לפניו כשאר ישראל בטינוף הנפש הוא הממאיס בני אדם לפני המקום ולא האומנות כ"ז שעושין אותו בנאמנות . . . הנה החינוך אינו מזכיר כאן כלל שקטן פטור למרות שהוא מזכיר כל הסוגים האחרים שנזכרו במשנה, אלא נראה שאם קטן יכול לעלות הוא נכלל בפסוק „כל זכורך" לא פחות גדול.

שנית כמו הרמב"ם, הוא לא סובר כהאחרים בגמרתנו, ולכן נשאר לו הפסוק „כל זכורך" מיותר לרבות קטנים שהגיעו לחינוך.

ומדברי בעל ספר החינוך (תפ"ט) מתבאר על נכון שיטת הרמב"ם, דלכאורה לשון הרמב"ם אינו מדוייק, דבהלכה ג' כותב, "כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית אביו חייב להעלות ולהראות בו, כדי לחנכו במצות שנאמר יראה כל זכורך", ואם כן מאי האי דמתחיל, "כדי לחנכו במצות" שמשמע שהוא מדרבנן ומסיים, "שנאמר כל זכורך", שמשמעו שזה מן התורה, אבל לפי דברי בעל ספר החינוך מתבאר היטב, דכשנדקדק בלשון החינוך נראה שענין הבאת הקטן למקדש אינו רק לשם חינוך הקטן במצות, אלא מן הדין שמוטל על האב להצטרף עם כל בניו לכללות ישראל, למען יראו כל ישראל . . . כי כולם מקטנם עד גדולם חלק ה' יתברך ונחלתו כו", דלא נימא שכונת הכתוב הוא לומר, "יראה כל זכורך" היינו שמוטל על כל הזכרים להראות, היינו הגדולים, אלא האב צריך להביא כל קטן שיכול לאחוז בידו כדי שגם הקטן יצטרף לכללות ישראל ועל ידי זה יראו כל ישראל וכו' וכו'.

ויותר מזה שכלל ישראל מתבטאת לא רק בנוכחיות של כל אחד ואחד מכלל ישראל הן הגדולים הן הקטנים אלא גם במציאות האב המחנך את בנו. ונראה שככה דייק הבעל החינוך בלשונו של הרמב"ם ומשנה את לשונו כמו כן שה, "שנאמר יראה כל זכורך" הוא הראייה מהתורה שהאב צריך להביא את בנו למקדש לחנכו במצוות וזה כמעט בינה למה שהחינוך מתכוון כשהוא אומר ועיקר, "ענין המצוה שיעלה כל אדם עם כל בן זכר שיש לו כוח ללכת". הלא מפשטות הפסוק עצמו כמבואר לעיל הוא רק שכל גדול מחוייב לעלות למקדש בג' רגלים כמו בכל מצוות ושייך כאן חינוך קטן ג"כ כמו בכל מצוה מדרבנן, אבל החינוך נטש מפשטות זו והבין מסוגיתנו ומפירוש הרמב"ם שמצוה זו משונה ממצות אחרות וחינוך הקטן במצות ראייה הוא חלק עצם המצוה המהווה כלל ישראל והיא מצוה דאורייתא. ועיין בבעל הטורים (דברים ט"ז: ט"ז) "כל זכורך" בגמטריה גדולים וקטנים.

וכעין הלכה זו של כלל ישראל משתקפת גם במהרי"ץ חיות בהגהות על מס' נדה (לא). על הא דאיתא התם, הכתוב עשן כולם חברים, כתב הרמב"ם בפרק מ"ג למורה ח"ג ז"ל אבל ימים טובים המה כולם לשמחה ולקיבוץ שיש בהם הנאה שבני אדם צריכים עליהם ויש מהם תועלת בענין האהבה שצריכים שחיה בין בני אדם בקובצים המדיני ועוד שם ז"ל אבל תועלת ימים טובים ידוע למה שיגיע לאדם תועלת מהקיבוץ ההוא ויתחדש התורה בהפעולות ההוא והתאהב בנ"א וחברתם קצתם לקצתם עיי"ש, וכבר אמרו חז"ל סנהדרין פרק חלק גדולה לגימה שמקרכת את הרחוקים ומשרה שכינתה על נביאי הבעל, הה"ד להיפוך גדול הפירוד במה שאדם מונע לאכול אצל ישראל חבירו ובפרט עת רעה שאינו נאמן אצלו על המעשרות ועל הטהרות ולא לחינם אמר ר"ע כשהיה עם הארץ מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור (פסחים מ"ט) והיה עיקר הסיבה לעליית רגל בשביל לחבר את לבות ישראל זה לזה אבל עדיין לא תושג המטרה אם לא יהיו נאמנים זה לזה לטהרות וראו חז"ל עצות מרחוק להשבית המונע שלא יבוא השטן לרקד ביניהם בימים הקדושים הללו לגרום שנאה ופירוד הלבבות ועשאו כל ישראל חברים בעת הרגל ואף עמי הארץ נאמנים אז על יינם ועל שמנם ומפ"ז הרשות לחבר ועם הארץ לאכול יחד לחם ולהיות יחד בסעודת רעים וע"ז תגדל האהבה ויתחברו זה לזה.